

ДОГМАТИКА И НАУКА.

4. Догматизам и еволуционизам.

*„Докле достигнемо сви у јединство вере
и познања Сина Божјега, у човека савршена,
у меру пошћуног узраста Христовог“.*

(Ефес IV. 13).

На другом месту, када је у питању однос науке према догматици, стоји *еволуционизам*. Под овим именом (од речи *evolutio* — развијање) подразумева се нарочити правац људске мисли и науке, који базира на принципима развитка. Са тачке гледишта еволуционизма, предметом науке може бити само оно што се развија; Мртво и неорганско може бити предметом описивања, али се не може испитивати научно. Међутим, предмет догматике су баш такве, неизменљиве истине. Догмати, као Богом откривене истине, остају увек неизменљиви: Људски ум може их само упознавати, примати и чувати. Ту се не може ништа ни додавати, ни одузимати; уопште не може се ништа мењати, у колико је то производ апсолутног божанског разума. Због тога наука не може имати ничега заједничког са таквим истинама као што су Хришћански догмати. Догмати могу бити предметом катихизације, али не научног испитивања.

На тај начин, еволуционизам генетички наставља идеју агностицизма. Агностицизам, као што смо видели, одриче догматику као науку на основу тога што се њен предмет не налази у границама емпиријског знања, што је ван искуства и, следствено, недостижан за људски разум. Но агностицизам се не дотиче карактера самог предмета догматике. Еволуционизам иде даље. Он одриче догматици научни карактер, квалификујући онако њен предмет. Наука, по еволуционизму, испитује само оно што је живо, органско, променљиво, оно што се развија. А међутим, догмати су неизменљиви, непо-

кретни; то су истине дате једном на свагда. Зато догмати не могу бити предмет научног испитивања.

Но еволуционизам се не задржава ни на овоме. Он се рачуна са тим, да хришћански догмати постоје: Ови догмати су несумњиво историјски факт. Сада, ако они не могу бити предмет научног испитивања, то је само услед неправилног њиховог појимања. Правилно схваћени, хришћански догмати могу и треба да буду научно испитивани. Такво „правилно“ појимање догмата и старају се да даду следбеници теорије еволуционизма. И до данас је учињено много покушаја таквог еволуционистичног схватања догме. Но сва та разноврсна схватања могу бити подељена у две главне групе. Једни еволуционисти у овом случају полазе од појимања догме као истина Богом откривених; други пак, супротно томе, полазе од суштине људског разума помоћу кога се ове истине примају.

Још у ранијој хришћанској историји поникла је мисао о могућности не само формалног већ и материјалног (по садржини) развитка Божанског Откривења, као извора догмата. Мислило је се да Божанско Откривење има за циљ да допринесе људима стварну корист тим саопштавањем истинитог религиозног знања. А да би се то постигло, оно мора да саопштава ове или оне истине човечанству саобразно развитку његовог умног хоризонта и саобразно развитку његових средстава познања и начина изражавања идеја у речима. На овом основу су још стари монтанисти учили о различном узрасту, у религиозном развитку људи који су примили веру Христову. Они су допуштали нарочити век Духа Светога који открива људима то што они раније нису знали. Ради тога откривење Духа Светога подиже човечанство на извесан виши степен религиозног познања, виши од онога на коме је човечанство стајало у Новом Завету после откривења Сина Божјег¹.

Ова идеја о непрестаном усавршавању догмата са стране њиховог битног садржаја, путем механичког наслањања њиховог једне на друге, нашла је била себи добро земљиште у средњевоковној латинској схоластици. Последња као што је познато, учинила је да догматска садржина Христове вере буде предмет чисто спекулативног, рационалистичког изучавања. Схоластички догматичари су се старали да сваки догмат

¹ Опћа црквена историја проф. Јеве. Поповића. Српски превод 1912. г. књ. I. стр. 356—358.

изуче по категоријама људског мишљења, т. ј. с тачке гледишта истинитости, могућности, неопходности, узрочности и т.д. На тај начин схоластика је постепено дошла до убеђења да у области вере нема тајне или чега било таквог што би превазилазило силе људског разума. И на тој основи је се појавила код схоластика много различних праваца и школа са својим теологуменама, школским и богословским мишљењима. Одавде већ није било далеко доћи по практичног закључка да виша црквена власт, у личности римског папе, може да присвоји себи право да приватна богословска мишљења и гледишта уздиже на степен догмата, што је доцније и учињено.

Даљи развитак еволуционистичке теорије, у примени на Божанско Откривење, вршен је под утицајем философије, нарочито под утицајем Лесинга, Круга, Шлајермахера и Хегела. Једна од последица оваквог утицаја философије па латинску догматику била је идеја, примљена у латинској догматици, о разграничавању у Хришћанству оног што је битно и основно од оног што је случајно и мање важно. Са нарочитом одлучношћу изразио је ову мисао познати философ Хегел. Он гледа на Хришћанство као на један од битних стадијума у процесу самооткривења апсолутне идеје. Ова последња је први пут уништила провалију између ограниченог и неограниченог учењем о оваплоћењу Сина Божјег. Тој идеји истоветности божанског и човечанског Хегел и придаје карактер неизменљиве суштине Хришћанства; све остало у Хришћанству он сматра случајном његовом формом, спољним привременим омотачем који може бити измењен¹.

На овој историјској основи и створења је теорија т. зв. догматске еволуције Цркве, или теорија еволуције догме. Један од првих идеолога ове теорије био је Њуман († 1892). После свог прелаза из англиканства у римо-католицизам он је, 1845. г., штампао књигу под насловом „Покушај еволуције Хришћанског учења“. У овој књизи он је потпуно и јасно изложио теорију еволуције догме. По његовом мишљењу, у Цркви не може бити догмата кад неизменљиве истине. Еволуција догме додирује представљање, показивање догмата, то што може бити различито, пропорционално сили и енергији душе мислиоца,

¹ А. Гусевъ, Ложныя воззрѣнія по вопросу объ усовершенности Христіанства* („Православное обозрѣніе“, 1878. г. т. I, стр. 545—555).

исто тако и пропорционално експансивној моћи његовог разума, а саобразно предмету, времену и околностима.

Даљи развитак теорије еволуције догме помагали су нарочито два римо-католична богослова који су припадали двама супротним правцима. Први је Шеебен, богослов јасно израженог ортодоксалног праца, један од значајних људи ултрамонтанске, ново-схоластичне школе. По његовом мишљењу, еволуција догмата састоји се у томе, што се догмати износе, од стране црквене власти, из ризнице коју та власт чува, ради свеопштег признања њиховог и коришћења. Сви су догмати поверени цркви. Но степен упознавања њиховог од стране цркве бива различит у различитим периодима времена. Неки догмати потамне у црквеном сазнању и чак се губе из сазнања, тако да престају бити предметом опште црквене вере, а поједини чланови цркве могу их и сасвим одрицати. У таквом сакривеном стању они се називају „чисто божански“, нејасни, невидљиви за све, неофицијални и због тога чак необавезни. Да би ови „чисто Божански“ догмати добили општеобавезни значај за све чланове цркве, они морају прећи извесан стадијум развитка. Подсредством логичних богословских закључака они се изазивају на површину црквеног сазнања. Затим, постепено се они разјашњују, и коначно се утврђују на тај начин што бивају ауторитативно формулисани од стране врховне црквене власти. Таквим путем „чисто божански“ догмати, *dogmae materiales*, благодарећи ауторитативном гласу црквене власти, постају догмати формални, црквени, законима верским, објективно-обавезни за све¹. Следствено, главна мисао проф. Шеебена овде је та, да црквене одредбе нису стварале догмате, већ су их само објашњивале и утврђивале.

Друкчије формулише ову исту теорију историје еволуције догме Dr. Кун, један од типичних преставника антисхоластичног, либеларног правца у римокатоличкој догматици, правца који је се доцније претворио у т. зв. модернизам. Кун сматра црквену еволуцију догме као органско развиће зрна хришћанске истине путем асимилације сродних елемената. Првобитна апостолска ризница вере (*depositum fidei*) садржала је у

¹ види његову књигу: *Handbuch der kath. sehen Dogmatik. I. Band Frelburg. 1875. ss. 177-268, нарочито § 56. 257-265.*

себи само неколико основних истина. Свака таква истина садржи у себи цео низ других истина. Ове се садрже у једној истини сакривено (*implicite*), нејасно и неодређено. Само путем ностепеног понирања у основну истину, или пак путем њеног органског развитка, могу се сазнати и формулисати нове истине. Такав прелаз скривених (*implicite*) истина у истине јасно изложене (*explicite*) и чини могућним догматски прогрес у хришћанству. Овај се прогрес условљава делом унутарњим законима диалектичног развића, а делом спољашњим историјским узроцима. А помоћу њега се постепено откривају истине које раније нису биле у црквеном сазнању, а понекад чак биле и несагласне са истинама које је она раније признавала. Те истине које се постепено откривају Црква и објављује у догматима. Тако се обогаћује ризница вере у облику симбола, одредаба верских и исповедања вере. У томе се и показује пуноћа живота у Хришћанству. Онда где нема таквог развића догматског учења, где је система вероучења остала у оним једном за свагда установљеним формама, тамо нема живота, и зтог тога неможе бити ни догматске науке¹.

Један од најзначајнијих преставника и популаризатора ове друге форме римо-католичке теорије еволуције догме био је и руски богослов-световњак В. С. Соловјев. Он је унео у њу само неколико незнатних измена. Суштина ове теорије у излагању В. С. Соловјева је у следећем. Господ Исус Христос није саопштио људима откривење у свој пуноћи и разноврсности догмата, као што то ми видимо у цркви доцније. Он је открио људима само оно што је најглавније, то што је основно и битно, што је у клици садржавало сву осталу садржину хришћанске догматике. Уједно са тим он је дао људима да сами слободно развијају Његово Откривење, сарадњом Св. Духа кога је Он обећао да пошаље својој Цркви. То што је битно и главно у Христовом откривењу јесте догмат о Богогочеванству. „Истина о Богочовеку који је се јавио у телу и који има да дође у слави, садржи у себи сву пуноћу новозаветног откривења“. Ово је био једини догмат старе цркве. У њему једном садржале су се *implicite* све оне догматске истине и одредбе, које су доцније постале јасне у сазнању Цркве, и постајали неоспорни делови њеног догматског учења.

¹ Kathol. Dogmatik I. B. 1Abt, ss. 56-65.

Овим истинама, које првобитно нису биле јасне за црквено сазнање и због тога биле необавезне за све, давали су Васељенски Сабори легални карактер. Ови сабори су разум Цркве. Нису они само откривали догмате, одређивали их и давали им опште-обавезну важност; они су увек давали нешто ново у поређењу са онам што је раније било, са оним што је било или сасвим непознато или пак тамно у сазнању и необавезно¹.

Ова идеологија В. С. Соловјева о еволуцији догме била је широко распрострањена међу рутким богословима—световњацима, а делом чак и у самом просвећеном друштву руском новијег времена (друге половине XIX в. и почетком XX в.). Као одјек те идеологије јавља се код многих руских богословски просвећених људи тежња за признањем објективног догматичног процеса у смислу обogaћавања религиозног сазнања новим садржајем, новим логичким формулама старих истина, новим појмовима, или, краће рећи, новим догматима. Најјаснији, по нашем мишљењу, израз ове идеологије су следеће речи једнога од корифеја овог правца, речи написане 15 септембра 1911 год. „Мора се отворено признати да смо у извесном смислу сви ми *модернисти*. Ми не можемо а да не будемо модернисти, ако хоћемо да исповедамо живо а не мртво хришћанство, ако хоћемо да живимо својом хришћанском вером, а не да је само чувамо као некакву стару ствар... Ми не желимо археолошко Хришћанство: не можемо да живимо таквим Хришћанством. Ако је вера наша жива, то је онда Хришћанство не само старина већ и нешто што је савремено и нешто што је будуће. Ми не желимо никакве рестаурације са њиховим мртвилком, са заударанјем скелета; потребан нам је стваралачки живот, вечно покретан, пун нечег новог, нечег што није бито раније“...².

Мало другојачију форму примила је теорија еволуције догме у кругу протестантских богослова. Римо-католичко богословље у даном случају задржавано је силом и ауторитетом црквене власти и традиције. Али протестантизам није имао ову задржавајућу силу. Истина, првобитно је протестан-

¹ В. Р. Соловјева: Догматическое развитие церкви въ связи съ вопросами о соединении церквей. М. 1886. стр. 30 и даље.

² Едуард Леру. Догмат и критика. Превод руски са француског, са предговором Н. А. Берјајева а коме и припадају цитиране речи. Москва 1915, стр. IV.

тизам признао догмате за богооткривење и чак неприкосновене истине. Но принцип субјективизма, положен Лутером у основу протестантског богословља, отворио је широк пут за развијање идеје о усавршавању догме на основу чистог рационализма, при чему се одриче апсолутни црквени ауторитет и захтева потпуна слобода индивидуалног стваралаштва за сваку верујућу душу. У историјској протестантској догматици стварање догмата, са стране њиховог битног садржаја и спољне форме, своди се на суво, чисто логично развијање системе хришћанског учења, и то из неколико исто тако чисто апстрактних, општих поставки. Протестантска догматичка система је само једна од форми општечовечанског философског појимања света. Истина, протестанти, готово сви не присвајају себи право, да слично римокатолицима, стварају нове догмате, у црквеном смислу речи, и да их објављују као опште обавезне истине. Но зато и они, као и римокатолици, теже ка сталној ревизији својих исповедних система. Под овом ревизијом они разуму дубље и тачније излагање смисла откривења, — излагање научно, највероватније, но зато не адекватно, неизмењљиво. Ова теорија еволуције догме нашла је овај најјачи израз у т. зв. ричлијанству. Ово последње почело је с тим, што је признало да су догмати истористоријска и прелазна страна у хришћанству, а завршило је потпуном адогматизацијом, индиферентношћу према њима. Хришћанство, по схватању ричлијанства, то је само преживљавање. Христос није захтевао исповедање каквих било догмата. Он није учио нпр. о Пресв. Тројици, о општој грешности, цркви, јерархији и тајнама. Зато хришћанство није некакво теоријско учење или космологија; оно религиозно расположење. У првобитном хришћанству, што нам га оцртавају прва три јеванђеља, не садржи се никакво теоријско или догматско учење. Догматичко хришћанство је доцнији степен еволуције првобитне његове форме, еволуције условљене утицајем грчко-римског духа. Основ стварања догмата ставили су Ап. Јован и нарочито Ап. Павле. Процес је се настављао у доцнијим вековима и завршен је формулисањем догмата у времену васељенских сабора. Тада је право хришћанство, које је собом представљало чист морал, било замењено догматским формулама. Ово, уосталом, не значи да с тачке гледишта ричлијанства у хришћанству не треба уопште да буде догмата.

Неопходно је само то, да догмати увек одговарају потребама времена и умном развиту њуди. Ради тога треба тежити да се у место старих догмата створе нови, по садржини и форми, норме догматског учења. Нови догмати треба да се ограниче на чисто јеванђелску садржину вере. Уопште, ричлијанство сматра да је хришћански догмат савршено изменљив и по садржини и по форми¹.

И протестанско ричлијанство, слично римокатоличком модернизму, показало је свој утицај на православно, делом на руско схватање догмата. Крајем XIX и почетком XX века формирао је се у Русији један прилично многобројан, круг богослова светски образованих, који су сакупљени око московског часописа „Новый путь“, почели у својим написима и предавањима да споведе идеје врло блиске поменутом гледишту ричлијанства на догмате. И они схватају хришћанство као „настројење“, као „тражење истине само, а не као њено показивање и овоплоћење у Сину Божјем Исусу Крсту.“ Догмат, као нешто што изражава суштину хришћанства, као вечну основу хришћанског живота, немогуће је, по њиховом мишљењу, схватати у смислу, готове формуле која даје одређену теоријску преставу. Догмат је невидљива, унутарња истина. У њему је важна не спољна форма, већ унутарња садржина. Због овога и не може бити никаквих спољних норми вере, пошто догмат расте изнутра, у души верујућој, по мери њеног успевања у хришћанском животу и по мери њеног развијања нове хришћанске мисли. Живот очекује ново религиозно стваралаштво, нова пророштва, ново откривење. Нео-хришћани, како су се понекад називали и како су последоваоце нове идеологије други називали, одређено говоре о новом, трећем завету Параклита. Овај завет треба да има и нове догмате, који не могу бити неизменљиви, са једном формулом одређеном и утврђеном једном за свагда. Новом ступњу развита хришћанства треба да одговарају и нове догматске системе. Символи и догматске верске одредбе васељенских сабора престављају собом само схему хришћанске вере извесног свог периода. У њима су изражени верски принципи тога времена, али не и сама вера. Због овога и хришћани

¹ В. Керенский. Школа ричлијанског богословја въ лютеранствѣ. К. 1889. стр. 351 и сл.

нашаг времена, треба независно да попуне верску схему одређеним теоријским садржајем, и да је изразе у згодним за себе симболима вере или једном таквом збиру догмата, који би одговарао њиховим индивидуално - интелектуалним потребама и захтевима времена¹.

Таква је садржина теорије еволуционизма у односу према догматици као науци. Основна њена је погрешка је у том, потпуно неправилном, гледишту на догмат као на нешто што је без живота, мртво. Разлог таквом гледишту је у тој неизменљивости суштине догмата. И стварно, догмати као Божје откривење, као мисли апсолутног ума Божјег, морају бити неизменљиви у својој суштини. Но тако схватана неизменљивост нипошто не значи мртвило и непокретност. Напротив, неизменљивост и сталност у духовном свету јављају се основном највеће плодотворности и живота. И у физичком свету неизменљивост бића се сједињује са способношћу за живот и разновршношћу у формама пројављивања. Семе остаје увек једно исто. Но та неизменљивост неозначава његово мртвило. Наротив, оно живи, расте, зри и доноси плод. Па ипак, ма какве промене испитивало за време раста и сазревања, оно се ипак враћа у своје првобитно стање. Сам Христос Спаситељ упоређује своју реч, а следствено, и догматско учење са семеном. „Сејач реч сеје... И друго паде на добру земљу и даде рад који напредоваше и растијаше и доношаше по тридесет и шесет и по сто“². Тако исто живи и дела и остаје неизменљив у својој суштини хришћански догмат. Он улази у човечју душу, која га прима, и почиње да расте, зри и доноси плод у облику одговарајућег појимања света и моралне делатности.

Насупрот мишљењу ричлијанаца и православних нео-хришћана, немогућ је морални живот без догмета. Св. Ап. Павле формулише благовест Христову, која је садржала у себи догмате, као „силу Божју на спасење свакоме који верује“³. Разуме се, сила која спасава не може бити мртва, мада и остаје неизменљива, увек равна себи у суштини својој. Она увек носи са собом живот и стваралачку де-

1) „Новый путь“, 1904 г. т V. стр. 101-102; В. Яковлевъ: къ вопросу о догматахъ и догматическомъ развитиі церкви.

2) Марко, IV, 14, 8.

3) Примљ. I, 16.

латност. И хришћанство, са својим догматима, јавило је се као творачка сила која је саздала нови свет, не само у духовном већ и у културно-материјалном односу. Сав савремени културни свет, са свима његовим одликама, јесте резултат делања животворне силе догматског учења које је саопштио човечанству оваплоћени Син Божји.

Догмат је правило хришћанске вере. Са ове стране он треба да буде разматран као принцип догматичке науке. А принцип свагда и свуда мора бити сталан и неизменљив. Такве принципе има свака права наука. Без принципа није тачна наука ни могућа. Тако се математички аксиоми сматрају за неизменљиве; па онда тако се сматрају неизменљивим и принципи на којима базира правна наука, нпр. *jus naturalis* се код многих ауторитета правничких сматра, ако не за нешто савршено неизменљиво, оно бар за нешто стално и обавезно за све. И чак таква наука као што је философија која је, рекло би се, највише одушевљена потпуном слободом мишљења, тежи да нађе једну излазну тачку, један принцип који би био сталан, неизменљив и признат од свију. И ако еволуционизам не одриче научни карактер таквим дисциплинама као што су математика, правне науке, философија, на том основу што и оне признају неизменљиве принципе, своје врсте догмате, то како он може говорити о мртвилу догмата, закованом, по речима еволуциониста, у неизменљивим догматским принципима?

Ми смо овде били узели у обзир приговор еволуционизма, стојећи на његовој тачки гледишта, т.ј. допуштајући да су догмати неизменљиви принципи вере. Но сада да видимо да ли је стварно тако. Да ли може да буде безусловно непокретно и неизменљиво живо семе, стваралачка сила, органски принцип? Учи ли доиста Хришћанска Црква да су догмати, као производ апсолутног ума Божјег; апсолутно непокретни, неизменљиви, мртви?

Васељенска Црква није никада тако гледала на догмате. По учењу Цркве, догмати су Богом откривене истине које чине основу религиозног савеза између Бога човека. Човек који верује мора узимати активно учешће у овом савезу. Без таквог учешћа религија и нема смисла за човека. Активно учешће верујућих у односу према догматима изражава се у свесном усвајању њиховом. Ово усвајање догматта од стране хришћанина врши се у потпуној сагласности са законима

сваког органског развитка. Васељенска Црква овде признаје сву пуноћу еволуције. Сам господ Христос, Глава Цркве, у своје земаљском животу и делатности показао је први пример постепеног људског рашћења у вери, усвајања догмата. Јеванђелист Лука сведочи о том у следећим речима: „Исус напредоваше у премудрости (προέκοπτεν ἐν τῇ σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ) и у расту“¹. Св. Јован Златоуст разуме овде напредовање Христово баш у области знања: „ἡλικίαν ἐνταῦθά φησι τὴν τελείαν ἐπίγνωσιν“². А Апостол Павле, оцртавајући процес усавршавања духовног живота хришћанина, говори о самом себи: „када бејаш мало дете као дете говорях, као дете мишљах, као дете размишљах, а кад постадох човек, одбацих детињство“³. Том процесу сталног усавршавања подчињен је, по учењу Ап. Павла, и живот целе хришћанске Цркве, коју изједначује с живим телом Христовим. „И Он“, т. ј. Гостод Исус Христос, говори Апостол, „поставио је једне за апостоле, а једне за пророке, једне за јеванђелисте, а једне за пастире и учитеље, на припремање светих за дело служења, на сазидање тела Христовог, докле достигнемо сви у јединство вере и *познање Сина Божјег, у човека савршена, у меру пошћуног узрасиџа Христовог*“⁴.

Ово учење откривења о догматском усавршавању сваког појединог хришћанина и целе Христове Цркве најјасније излаже Лирињски монах Вићентије, у једном свом специјалном делу. „У цркви Христовој“, пише он, „мора бити непрестано напредовање, рашћење религије, и уз то огромно. Само, ово мора бити стварно напредовање, а не измењивање вере. Напредовање, рашћење састоји се у томе што се овај или онај предмет усавршава сами по себи; а промена у томе, што извештан предмет престаје да буде то што је био и претвара се у други. Нека, дакле, расте и у вишем степену напредује, са током година и векова, поимање, разумевање, мудрост како сваког хришћанина понаособ тако и свију заједно, — како једног

¹ II, 52, упореди ст. 40.

² Migne, P. gr. t. LXII col. 83. с. 3. А Блажени Теофилакт изражава се још одређеније. „Он“, т. ј. Г. И. Х. „присутну у Њему премудрост показује мало по мало“. Благовѣстникъ. Толкованіе на Св. Евангеліа блж. Теофилакта, ахріеп. болгарскаго. Руск. прев. 1910. г. кн. II стр. 291.

³ I Коринћ. XIII 11.

⁴ Ефес. IV, 11—13.

човека тако и целе Цркве, али у истој његовој врсти, т. ј. у једном истом предмету појимања. Религија, ствар душе, нека у овом односу буде слична телу. Са прирастом година тела, мада и показују и развијају своје удове, то ипак остају то што су била. Цветно доба детињства и зрео узраст старости врло се разликују међу собом, па ипак старцима постају они исти који су раније били деца, тако да и поред тога што се узраст и спољашност једног истог човека измењују, тим ништа мање природа његова остаје непромењена, личност његова остаје једна иста. Удови код детета су мали, код младића већи, но ипак они су једни исти... Овоме закону напредовања мора да следује и догматско учење хришћанске религије; т. ј. нека оно у току година јача, у току времена се раширује, у току векова узвишује, но остаје неразрушено, неповређено, цело и савршено у свима подразделима својих делова, у свима, тако рећи, удовима и осећањима својим, следствено, без најмање промене, без икаквог губитка своје садржине, без икакве измене својих одредаба¹.

Еволуционизам је, дакле, погрешан у својој суштини. Он без основа сматра хришћанске догмате за мртве. А у ствари они су живи. С друге стране, он неправилно рачуна догмате у нешто непокретно, апсолутно неизменљиво. Јер стварно, они се стално покрећу, објашњавају се и развијају се у религиозном сазнању сваког оделитог хришћанина и целе Цркве Христове уопште.

Ради потпунијег објашњења овог нашег завршног тезиса ми морамо ближе да разгледамо још нека приватна мишљења у теорији еволуционизма, која се односе на догмате.

¹ Comonitorium primum C. XXIII, Migne, P. Lat. col. 667—669.

Др. Т. ТИТОВ.

(Наставиће се)